

FIGYELMEZŐ

AZ EGYETEMES LITERATURA' KÖRÉBEN.

Kiadó szerkesztők

SCHEDER, VÖRÖSMARTY, szerkesztő társ BAJZA.

NEGYEDIK ÉV

Pesten.

Martius' 31. 1840.

13. szám.

Tartalom. Hazai literatura. Természettan. Tarczy' Természettana, első kötet (D. Csécsi Imre). — Visszaigazitások. Új Orosz bajok (Bajza). — Magyar tudós társaság. — Literatúrai mozgalmak.

HAZAI LITERATURA.

Természettan.

Természettan az alkalmazott mathesis-sel egyesülve. A haladás' jelen lépésője szerint nyilvános tanításaira szintűgy, mint magányos tanulásra kézikönyvül dolgozta Tarczy Lajos, magyar t. t. lev. tag, 's a pápai ref. főiskolában természettan' 's természetrajz' professora. I. kötet, a vegytan alaprajzát 's a szélesen ügy nevezett mozgonytudományt magában foglaló... Pápán, a ref. főiskola' betűvel, Szilády Károl által. 1838. n8r. VIII és 370, Három kömetszetü táblával, borítékba fűzve 2 ft *).

Bíráló fontosabb dolognak tartja egy illy nemű munka' bírálatát, mint azt egyikét dicsérő vagy gráncsoló szóval elvégzettnek hinné. Ha most midőn a tudomány nálunk fejlődésében van, a hibákat szorgosan ki nem jegyezzük, hiba hibát szürend, 's ez által maga a tudomány fog szenvedni. Azonban nem csekély feladat egy olly tartalmas munkában, mint a'

kezünk alatt levő, minden szót, minden állítást betüről betüre rostálgatni. Azért bíráló nem ereszkedik az egész munka rostálgatásába, idejét inkább, mint erejét kímélve, 's különösen a' bevezetés' 's a' vegytan alaprajza' vizsgálatára szoritkozik, mint a' munka' terjedelmére ugyan nem, de érdekére nézve annál fontosabb részére. Nem állhatja azonban meg, hogy egy szóval ne említse, miképen a' szorosabb értelemben vett physica e' munkában (oda értvén a' II. kötetet is) főképen Baumgartner' 's Eisenlohr' köz kedvességet nyert munkáik után dolgoztatott.

A' bevezetést illetőleg, a' természeti tudományok' egybefüggésével, 's logikai felosztásával nem látszik magával tisztában lenni az író. Ugyanis egyszer a' tárgy' különbözősétől, mellyről tanít, függeszti fel a' tudomány' különbözősét. Ezért mondja (lap I.), a' természet-tudomány tartalmát (?) tennék *minő azon tárgyak*, mellyek általában érzékeink által... felfoghatók. Hanem illy tág körű tudománybani dolgozás csak felületes lehetvén, jónak látta a' tudományos világ a' belső érzékek' tárgyát a' külsőkétől elválasztani... " 'S alább (lap. 1. 2.):

*) Az elébb megjelent második kötet' ismertetését l. a' Figy. 1838ki folyama' 39-d. számában.
Szerk.

„Hanem még ezt is igen tág mezőnek találván a' természetvizsgálók, az életműves világot az életműtelentől elválasztották...“ Másszor, nem a' tárgy maga, hanem az azon feltűnő *jelenetek* vétetnek osztás' elvéül, „mellyek mivel vagy állandók, vagy mulékonyak, ezen tekintetből ismét szorosabb határok közé vonúlt a' természettudomány az állandók' megismerését a' mulékonyakétól külön választván“. Ki hallotta valaha, hogy a' *tudományos világ*, 's nem egyes ember, mintegy a' sok munkátóli féltében választotta külön a' tudományokat? Hát ha külön részekre szaggatá, mivel a' sokkal nem birt, parlagon hagyott talán némelleyeket, míg némelleyeket művelt? 'S ha külön szaggatva is csakuoyan minden szakot művelt, *felületes-e* ezen dolgozás; 's ha felületes, ki mondja meg nekem, nem épen a' physicában dolgozót-e felületesen? Egyes embernek igen is van *igen tág mező*, *felületes dolgozás*, fájdalom! de a' tudományos világnak nincs.

Nagyobb az, hogy a' tárgyak' különbözőzésén a' tudományok' különbözőzését alapítani nem lehet. 'S ennek nagyon egyszerű oka van. A' tudomány' tárgyát, anyagát, nagyobb részint a' természet adja; de a' tudomány' formája, mellyet az anyagra kell alkalmaznunk, ha ez vagy amaz tudományt akarjuk előállítani, az emberi főből származik. A' szerint már, a' mint ez vagy amaz tudományformát alkalmazzuk az adott tárgyra: ugyan azon egy tárgyra nézve is különböző tudományok állanak elő. Így lehet fehér márványból nem csak pásztorleányt, nem csak Hunyadi Mátyást, vagy épen Venust, hanem Centaurot, siremléket, 's ha tetszik tornác' oszlopait faragni. A' mész ispát (mint prof. Kerekes nevezi) nagy szerepet játszik az ásványtanban; nem csekélyebbet a' chemiában, hol az arragonittal összehasonlítván, ritka szép példája a' *dimorphismusnak*; talán még legérdekesebbet a' physicában, hol a' fénysugár polarisatiója szinte ezen ásványból fejlődött ki. Tehát ugyan azon egy tárgy több tudományoknak lehet 's szokott tárgya lenni, a' szerint, a' mint a' nézés' pontjai különbözők; 's ez teljes figyelmet érdemel. Maga a' tisztelt szerző sem látszik beszéde' alaposágát hinni. Ezért él logikai okoskodás helyett illyes kitételekkel: „jónak látta a' tudományos világ“; mi ha úgy volna, merő önkényt mutatna. Ezért lesz kénytelen alább nem a' tárgyat magát, hanem az azon feltűnő jeleneteket tenni osztás' elvéül.

Azonban ez sem szerencsésebb ötlet az elsónél. A' tűz' égésénél kifejlő világosságot vegyük például, mint egyes jelenetet (phaenomenon). Ezt én tehetem a' szorosan úgy nevezett *physica*' tárgyává, de vizsgálhatom *chemice* is: hova fog tehát ezen jelenet tartozni? — Csoda-e ha az efféle előzmény után kénytelen maga az író, mikor a' *physica*' definitiójára ér, habozni, 's olyat mondani, mi az előre bocsátottakból teljességgel nem következik? „E' szerint (?) a' természettan (*physica*) nem egyéb, mint az életműves, 's életművetlen világ' mulékony jelenetjeinek előadása, 's *ezek' alapjainak fejtegetése*“. Csak egy betűvel sem említettett fölebb az alapok' fejtegetése; az tehát helyesen tétetik ugyan ki a' *physica*' definitiójában, csakhogy nem a' *fentebbiek szerint*. Csoda-e, ha a' tanítvány efféle bevezetés után nem tud szoros különbséget tenni a' természettan' különböző ágai közt, 's azt hiszi, hogy a' mit p. valamely ásványon látott, tanúlt, az mind az ásványtanra tartozik? Mondám: hiba hibát szürend. Az említett hibás felosztásból egyenesen oda téved a' tanítvány, hogy p. az ásványtanban vegytani rendszert kövessen, feledvén, milly képtelenség lenne ez az állat- 's növénytanra (*zoologia*, *phytologia*) alkalmazva. Ha a' fentebbi időkben tudós férfiak tévedtek így el az ásványtanban: ne hozzuk mi ismét vissza a' régi tévelygést, miután már a' hiba ki van mutatva, ne hozzuk vissza olly könyv által, melly magát a' haladás' jelen lépcsője szerint dolgozottnak vallja.

A' *vegytan' alaprajzához* bevezetésül több *physicai* munkákban találunk *chemiai* előismereteket, így Baumgartner 's Eisenlohrnál. Helyesen. Mert a' *vegytan'* főbb törvényeinek tudása nélkül sokszor fent kellene akadnunk a' *physicában*, sok nevezetes tüneményeket, minő p. a' villanyosság, egész mélységökben felfogni nem bíránk. Ezért és csak illy czélból szokás *vegytan'* alaprajzán kezdeni a' *physicát*. Sajnálva kell megvallanunk, mikép ezen feladatot nem látszik érteni szerző, 's munkájával czélt nem ért. Az ő *chemiája* kevesebb, mint illy szempontból várhatók, 's több, mint a' mennyire szükségünk van. Kevesebb, mert mellőzvé, hogy egy pár savanyon kívül az életműves testekről mélyen hallgat: ki bocsáthatná meg *physica*' bevezetéséül szolgáló *chemiának*, hogy abban sem a' sókról — avagy csak messziről érdekelve is — *helyes* ismeret

nem adatik, sem az electro-chemiai theoria, még csak gondolattal is érintve nincs? Több, mert — bár ez főbb dolgok' mellőztével történik — olly dolgokról tanít, mellyek nem csak vegytan' alaprajzába, de tiszta vegytanba sem valók, hanem az alkalmazott, p. műtani 's orvosi chemiába tartoznak. Ki keresné physica' bevezetésében a' téglavetés' mesteriségét, vagy az ólomczukor' ellenszerét? Ez minden esetre elvtévesztés.

Magát a' munkát vevén tekintetbe: bírálóra igen kedvetlenül hatott látni, mit szerző' némelly más dolgozatain is vett észre, hogy ez a' vegytan nagyobb részt egy német munka után fordított, még pedig többnyire szóról szóra, a' nélkül, hogy erről az érdemes író csak egy betűvel is emlékeznék. Elég legyen az eredetit megneveznünk, a' kinek szeme van a' látásra, lássa: *Dr. F. Wöhler, Grundriss der Chemie. Unorganische Chemie. 5te Aufl. Berlin, Duncker u. Humblot. 1838.* Bátran mondhatjuk, miképen a' magyar vegytan' négy ötöd része szóról szóra ezen munka után adatott. A' fennmaradt egy ötödöt sem tulajdoníthatjuk azonban írónknak. Mert ennek egy része ismét csaknem betűről betűre vétetett által prof. Kerekes' chemiai kéziratából, mit ha a' nagyon tisztelt physica' írója kíván, nem késendünk kimutatni; egy részecskét máshonnan vett, de honnan, ezt már untuk fürkészni, csak annyit mondhatunk, hogy nem magától csinálta, mert a' mit magától írt, arról kiáltó bizonyosságot tesznek a' számtalan következtetések 's tudományos tévedések. Íme állitmányunk' utolsó részének egyenkénti igazolása:

a) *Következtetések*: Lap 10. A' létrészek (?) vagy elemek *eloszthatatlan* anyagoknak mondatnak; l. 8. pedig *feloszlan* annyit tesz, mint, valamely folyó test hozzá járulta által hígga' válni; így l. 53. is vízben oszthatatlan annyi, mint fel nem olvadó. Az elemek tehát nem eloszthatatlanok; valóban osztani lehet is azokat végtelenül, hanem bontani nem tudjuk őket különböző anyagokra, és így *elbonthatatlanok*. — L. 10. „csupán az életmivetlen részt adandjuk elő“. De azért tanít az eczet, 's borkősavanyról is. Ez utolsót ugyan borsavanynak nevezi, mint ha bor és borkő egy volna. Mi különbség lesz így a' „Weinsteinsäure“ és „Traubensäure“ közt? — L. 10. A' metalloidekról egyenként ígér beszélni; lap 11. pedig hármát, mint kevesbbé érdekést, kihagy.

— L. 19. Kénes savany = acidum sulphurosum, prof. Kerekes után; így l. 81. férjanyos savany. Szerzőnek savanyka szokott ez lenni, így l. 16. folytós savanyka, lap. 20. villós savanyka; l. 34. pedig ez áll: fojtós savany, 's mellette záradékban fojtósavacs. Ez tehát már harmadikféle nevezet, 's ez annál füresább, mivel l. 16. a' folytós savitódásának négy lépcsőjét különböztet meg így: fsavacs, fsavag (tehát basisok), fsavanyka, fsavany, hol egyszersmind — hogy a' következtelenség' mértéke betelje — azt ígéri, hogy ezekről a' savanyok' osztályában fog értekezni, de ígérte nem teljesíti. — L. 22. Kövec, véleményünk szerint csak lágyított formája a' kovacsnak; ez szerzőnek mindenütt = spath (de miért, azt ki nem találhatám), amaz más: p. anthracolith (szerzőnek antracol) = szénkövec. Ismét l. 81. kövany = lithium, kovany pedig mindenütt = silicium. Nemde a' spath a' silicium' oxyduluma: kovany, kovacs... stb? És az anthracolithnak egyik alkotó része lithium?! — L. 22. Szénany = carbonicum, 's ez lap 31 = szénanyag. — L. 39. A' savitódás lépcsőjét így adja: acs, ag, felag, és savany; a' zöldlősödését pedig így: zöldlecs, zöldleg, felzöldlecs, felzöldleg. Amott a' basis' és savany' eszméje alkalmazható; de a' chlórra nézve minden lépcső basisvégzetet visel. Vajjon a' chlorid és chloretum egy polust ábrázolnak-e? Vajjon nem úgy van-e itt is a' dolog, mint a' sulphid és sulphuretumnál, nincs-e egyiknek basis, másiknak savany természete? Ne hagyjuk magunkat az oxygen, vagy savító név által félre vezetetni. Irinyi nem ok nélkül, bár hiszem, nem köz tetszésre, formált új szót az oxygen kitételére*). — L. 48. Pórisavanyos sókról beszél; de hogy a' pórisavany hol veszi magát: erről még nem volt szó. — L. 61. Manganacssó, lap 70. vassavak, l. 73. hígagsavak jönek elő. Azt hinné valaki, hogy a' vassavakban tiszta metallvas találtak. — L. 67. mondatik: rezecs, a' rag a' gyökhöz alkalmazva. De ez csak itt, és csak a' rézzel történt így; három renddel alább már ismét: rézag, mért nem rezeg? Vagy legyen amaz is rézac, vagy igazán van Irinyinek, 's mondjuk: rézeny, kövény, szikeny, színeny: rézany, kövany, szikany, szénany helyett. — stb, stb. —

De van b) nem kevés *tévedés és elmaradás* is a' haladás ellenében. Péld. l. 8. Miképen kép-

*) L. Athen. 1830. II. 724. sz. *eleny*nek nevezi.

zódhessék valamely elegyület *a' vádrokonság törvényeinek ellenére*, akkor épen, mikor az elegyület egyik alkotó részének *nagy rokonsága* dolgozik: nem értem. — L. 9. A' vegytanos erők igen kevés hatást mondatnak gyakorlani az életműves testekre. Gyanítom mit gondolt szerző, de nem azt írta, a' mit gondolt. Tölt-sön csak kénsavanyt kezére, vagy tartsa tűzre karját, 's azután mondja meg: kevés hatása van-e a' vegytanos erőknek az életműves testre? — L. 10. ez áll: *azon testek, mellyeket a' természettől veszünk* stb. Biráló nem ösmer, 's gondolni sem tud testet, mellyet nem a' természettől vennénk. — L. 11. A' savító állandó létrésze minden *.. ásvány ..* anyagoknak. Wöhler igen okosan kihagyta az ásványokat; talán mivel tudta, hogy a' tiszta termés metallokbán (regulus), minő az arany, higany *.. stb* nincs savító. — Úgy hiszem, megemlíti szerző tanítás közben, miképen az oxygenre nézve nagyon jó kémlő (reagens) a' hamany (kalium), és pedig azért, mert savító sodni igen szeret. Ha ezt megemlíti: mit mondana felakadó tanítványának, ki a' hamanyról tanúlván, nem tudná megfogni, miért kell azt „szüntelen köölaj alatt tartani“ (Tarczy 42. l.). Nem azt-e, hogy a' köölajban, mellyet pedig mindenki az ásványok közé számlál, nincs oxygen? — L. 12. Hogy az oxygen a' beszívásra igen alkalmas volna, ezt nem tanítja W., 's a' ki tanítja tévelyeg. — L. 13. A' hydrogént így kezdi W. „Vorkommen. Nur in Verbindungen, hauptsächlich im Wasser, welches 11 Procent seines Gewichtes enthält“. Ez így adatik: „csak elegyületekben (*mint a' savító*), különösen pedig a' vízben jön elő, mellynek 100 részei közt 11r. gyúló“. Látjuk, hogy ismét egy kis pótlékszűratott be, 's ez ismét egy tetemes tévedés. Vajjon a' savító csak elegyületekben jön-e elő? Tudtomra levegőnkben, mellyet beszívunk, csak mint keverék vagy zavarék, 's nem mint elegyrész van a' savító. Egyébiránt ezt maga is megtanulta szerző, mire a' 18. lapra jutott; mert ott már maga tanítja, miképen levegőnk nem elegy, hanem keverék. Engedjük el a' következetlenséget ezen haladásért. — L. 13. Bugát ellen egy kis jegyzet találtatik, mellyre bir. ellenjegyzetet tenni kénytelen. „Bugát úr — így mondatik — az acidumot sav-nak nevezi. De a' sav, ha van, ezzel *só* egyenlő jelentésű *.. savany pedig = sóannya'* nemzője (talán *só'* anyja, nemzője), mert kivéven a' konyhasót *.. a' só*

egyik létrésze mindig savany“ — Ha Bugát az acidumot savnak, 's az oxygént — a' Lavoisier elve után — savítónak, azaz savany-(T) szerzőnek nevezi: maga magát érti, egyik szavával a' másikat nem rontja le. 'S ez minden esetre dicséretes dolog illy következetlen világban. Ha ellenben T. az oxygént meghagyja savítónak, de épen a' savító alatt tanítja, hogy az acidum nem sav, hanem savany: boszorkányt ver. Mért nem nevezi hát az oxygént savanyítónak? — Továbbá: a' chlornatrium = konyhasó, ezt mindenki tudja, só, mondom, a' szó szoros értelmében. De a' konyhasót T. csak ezen egyetlen helyen nevezi — hihetően sietésből — sónak. Mert mikor a' savakra ér (l. 39. 40.) elv szerint, és így okokkal kívánja a' konyhasót nem a' savak, hanem az érczek közé relegálni. 'S ez az, a' miért ezen észrevéltet nem annyira következetlenségei, mint tévelygése sorába kívántuk ígdatni. Nehéz kimagyarázni, miképen botlott illy nagyot a' W. fordítója. W. nagyon érthetően mondja a' sókról l. 79: „Die grosse Klasse der Verbindungen, die man Salze nennt, zerfällt in zwei Abtheilungen, in *Haloidsalze*, und in *Amphidsalze*. Haloidsalze nennt man diejenigen Körper, welche aus der unmittelbaren Vereinigung eines Salzbilders, mit einem basenbildenden Metall.. entspringen, z. B. Chlornatrium“. De ezen sorokat ignorálja a' fordító, és csak azt adja, a' mit alább ugyancsak W. az amphidsókról tanít. Igaz, nem adhatá T. az egész W. t; mert így a' physica' bevezetése kevéssé hosszas lett volna. De hát kivonatot adni annyi, mint tetszés szerint némely cikkeket — legyenek azok bármely érdekesek — egészen kihagyni, 's a' többbit szóról szóra tenni által? Vagy talán az úgy nevezett sószerzőkkel (Salzbilder, halogen, mellyeket a' T. főlebb érintett etymológiája szerint lehetne savítóknak nevezni) nem volt tisztában? Akárhogy van a' dolog: ez olly zavarba vitte őt, mellyből kivergődni nem egy könnyen lesz képes. Ugyanis miképen egyeztetni azt meg a' józan logicával, hogy midőn a' metallokról, 's azoknak elegyületeiről egyenként tanít, azon caractereket, mellyekkel bélyegzi W. a' savakat, szóról szóra adja ugyan, de p. a' chlór 's pattanosavany által alkotott savakat nem sorozza a' többi közé, hanem az érczek alatt hozza fel, mint ha ezekre nem illelének azon jegyek, mellyek a' W. savait bélyegzik? Ugyan mit itélne T. azon zoologról,

ki az állatokat így szedné rendbe: 1. ember: kétkézű, okos állat. 2. majom: négykezű, okatlan; azonban vagy az orang-utangot írná le az emberek közt, vagy a négereket relegálná a majmok közé? Ne mondjuk el a nem' jeyeit, mellyek épen a nem alá tartozó fajaktól vétettek, ha a fajokat nem azon nem alá sorozzuk. (*Vége következik*).

D. Csécsi Imre.

Visszaigazítások.

VI.

Új Orosz-bajok.

Maga sem remélvén Orosz úr képtelen beszédeit igazolhatni és bajaiból ön erejéből kigázolni, most Hirnöke' 22. számában *macskák, bolhák és poloskák* kiseretében lép fel 's ezek' védelmében keres menedéket. Mondhatom szép comitiva, és ugyancsak derék individuumokból állítá ki ellenemi hadát! De hasztalanok az erőködések! Mind ez nem segít O. úr' *bajain*, e' czélra argumentumok kellettnek volna 's azok nem teltek többé, nem még a' gazdag és elméncz fejből sem; azért e' vádak, hogy

1) midőn engem *opera-ellenségnek* nevezett, akkor O. úr „káromkodott“;

2) midőn azt mondá, hogy én rendes tagságom iránt tett vádait *büszkén és fenhangon, alto supercilio stb. erőködöm elhárítani magamról*, akkor O. úr egész tisztességgel fillentett;

3) midőn a' magy. academia' eddigi fennállásából a' nyereséget a' *literatura' drámák és versekkel gyarapodásában lenni állítá*, tökéletes ignorantiáját tanúsítá az általa szóba hozott tárgyban;

4) midőn azt mondá, hogy a' *cselekvőtlen academiái tagot mindenkinek joga van figyelmeztetni kötelességmúltságára*, teljesen bebizonyítá, hogy nincsenek tiszta fogalmi; 's végre

5) midőn *bunkós modort, és csapszékbeliséget* emlegetett, gúnyt irt a' nevetségesen elhiresült hirnöki „francia urbanitásra“.

Ez imént előszámlált vádak, mondom, továbbá is ülve maradnak nyakán, 's azokat sem *nyomorgó macskái* meg nem ehetik tejfel gyanánt, sem ezek' *kigözölgése* meg nem fojthatja, sem *poloskái* agyon nem csiphetik, sem *múszorgalmas bolháinak* tanca össze nem tiporhatja: ide nem illy mérges és piszkos állatok kellene, hanem ész és argumentum. Azért bizvást otthon mulathatta volna magát O. úr ezen katonáival, a' helyett hogy velök világ' láttára táborba szállott.

Ennyi legyen elég az igen elméncz úrnak *macskáira, poloskáira, bolháira és kigözölgésére!* Most lássuk mi épületes eledelket talált fel újra olvasóinak.

Azt mondja, „*hogy az általam irt egész Orosz bajokon mint egy veres fonal nekem azon vádum szövetik keresztül, mintha O. úr én tölem minden szellemi képességet megtagadna*“. Hohó! megálljunk egy kevéssé! Honnan sül ez ki ismét?

Illyesmivel nem csak nem *vádolám* O. urat, sőt inkább biztattam őt, hogy vélekedjék felőlem minél rosszabbul, mert minél rosszabbul fog vélekedni, annál jobb lesz. Még a' *szegény fejet és történetírói szegénységet* sem akarám elvitázni O. úrtól, sőt mennyire csekélységemtől telt, meg is dicsértem érettök. Ezen beszéd tehát megint nem volna igaz? Tökéletesen úgy van; de hiszen ez semmi; ez által csupán koholmányainak díszes lajstroma gazdagodik egy czikkelykével ismét.

Említi O. úr, hogy „*a' criticaí pályán milly sikerrel játszottam legyeu szerepemet, azt a' magyar literatura' daróc-éveinek története mutatja*“. Nem tudom, megirattak-e már ezen „daróc-évek“ történetei, 's mikor fognak világot látni, de azt egész szerénységgel állíthatom: ha ezen daróc történetekben az leszen megírva, hogy a' daróc literatúrában én játszám a' fő szerepet, akkor O. úrral a' legnagyobb méltatlanság fog történni, mert nekem itt is hátrálnom kell O. úr előtt; pragmatice lehet t. i. azt kifejegetni és nyomatott oklevelekkel tanúsítani, hogy O. úr itt is, mint mindenütt, nálammal hasonlíthatatlanul nagyobb bajnok és művész; itt is, mint mindenütt, nagyobb sikerrel (az az: *jó bunkósan*) játszá és játszsa folyvást a' maga szerepeit, elannyira, hogy egykor még a' *pokrócz-évek* történeteiben is időszakot alkotand neve. Reményem és várom, hogy a' daróc-évek történetírója, használni fogja „*Gróf Széchenyi mint író*“ című munkáját is O. úrnak, és nem feledi a' Hirnök' biographiáját is átgondolni. Különben Orosz úr legnevezetesebb találmánya, a' *hamisítási modor*, mellyet Hirnöke tett a' magyar irok között divatosá, unokáink előtt nem fog ismertetni és a' darócságok nem hű másolatban visszaadni, O. úrra nézve praesudicio gravi admodum et manifesto: pedig a' historiának okok és következmények' színeivel kell kort és embereket hiven festeni; gondolom én, kegyes engedelmevel a' meg nem *verszözt* nagy historicus O. úrnak.

Reményeket ad továbbá O. úr Hirnöke' olvasóinak: hogy *én a' magyar Parnassnak egyik üstökösére válhattam volna, ha egy fogadatlau fürkésző — O. úr talán fogadott? — be nem bizonyítja, hogy én nem születtem költőnek és szinte versről versre meg nem mutatja, hogy azokban alig találhatni eredeti gondolat-szíkát 's hogy azok nagy részben Gleim, Matthisson, Bürger, Schiller és Uhland költeményeinek zsákmánylatai, vagy Kisfaludy Sándor és Károly, Vörösmarty és Kölcsey' jelesb darabjainak szolgálai utánzása*“. Valljon fogjuk-e azt valaha megérni, hogy O. úr isten' igazában beszéljen, hogy hivatkozásai ne hamisak, idézetei diplomaticai hűségűek legyenek? Ki útczán szed bitang híreket, nem beszélhet nagyobb pontatlansággal mint O. úr szokott. Hogy az én verseim *Gleim, Matthisson, Bürger, Uhland* költeményeinek zsákmánylatai legyenek, ezt a' jelen perczig nem állította senki. Tekintsen O. úr Kovacsóczy' *Literaturai Lapjaiba* (1836. 33. 34. 35. szám) hol O. úr' *fogadatlau fürkészője* verseimben plagiumokat erőködött fölfedezni, ha ott *Gleim, Matthisson, Bürger Uhland* neveiket meg fogja találni, és meg azt, hogy csaknem *versről versre* kimutogattatik, hogy ver-

seimben *alig található eredeti gondolat-szíkrt*, akkor én O. urat kénytelen leszek egy valóságos szemfényvesztőnek, egy bűvös literatiori Döblernek tartani, ki négy év előtt nyomtatott lapra más szavakat és betűket tud varázslani, mint a' mik rajta évek óta nyomva állanak. Ez egész orosz pletykából ismét csak ennyi igaz: az említett Literatúrai Lapok' idézett számaiban egy névtelen író *) utazásoknak ügyekezett kimutogatni verseim' egy részét; de csak ügyekezett: állításait nem tudá igazolni, mert egy része a' követelt utazatnak különböző alak és tárgyra nézve állított eredetétől, egy része csak úgy hasonlít hozzá mint egy felhődarab a' másikhoz: felhő ugyan mindkettő, de physiognomiájokban nincs semmi testvéri, rokoni; egy részéről pedig kétség alá nem vehető adatokkal lehet bebizonyítani, hogy az utazatnak bér-mált jóval előbb jelent meg, mint követelt eredetie. Orosz úrnak ezek az én verseim fixa ideáivá kezdenek válni, már egy párszor emlegette őket; annak megmutatására tehát, mi gyermekhez alig méltó kiesinsegeken és vesszőparipákon nyargalozik O. úr, nem sokára fáradságot veendő magamnak a' közönséget felvilágosítani ezen állított plagium felől. Hallgathatnék továbbá is, valamint eddig (csaknem négy év óta) hallgattam verseim felől, de látom, hogy a' közönség' amitől minél több oldalról megismertetni igen szükséges 's maholnap még szoros köteleesség is leszzen.

Dicsékszik O. úr, hogy „*természetes antipathiát mindentől, mi csak historiához hasonlít, senkinél olly mértékben észre nem vehetni, mint én nálam, ki minden történeti állítástól szinte elájulok, mint némelly emberek a' macskák' *) kigőzölgésétől*“. — „Senkinél olly mértékben észre nem vehetni!“ — Emlékezik-e O. úr, hogy „*legszeényebb magyar historicusát*“ sem bírta egy szóval is igazolni? Micsoda arczczal beszél itt ismét egész egyetemiséghen: *senkinél!* Keresse csak fel O. úr mult évi Százada' 3. számát, ott egy vak Cyclopsra, egy literatiori monstrum horrendum informe ingensre, *cui lumen ademptum*, fog akadni, ki nyíltan megvallá, hogy neki minden történetírás „*unalmas és kellemetlen, iszonyú és undorító*“. Valljon az Orosz-Század' ezen gyémántjának, ezen esoda philosophusának világos nyilatkozata, nem kézzel fogható adat-e arra, hogy O. úr' *senkie* ismét csak eretlen túlzás? És aztán mikor látott O. úr engem „szinte elájulni“ történeti vagy akár mi nemű állítástól? Armányos leleményű elme lakozik O. úrban! Minap mohóságomat a' Tarsalkodo' be-tüinek arczából fedezte fel, most pedig a' Figyelmező' betűi még azt is megmondják neki, hogy én szinte elájultam az ő történeti állításától! O. úr a-
 lig ha nem delután olvassa a' Figyelmezőt. Mondják, akkor más szemmel nezi az ember a' világot mint dél előtt. — Hiszem, hogy vannak olly gyengéd igazság-szerető emberek, kik el tudnának ajulni

*) Hi szerint ezen cikk is azon pasquillans társaság' műhelyében kovácsoltatott, mellynek egyik tagját az 1857. Figyelmező' I. 9. szám. 76. l. voltszerencsém a' közönségnek bemutatni.

*) Valljon mi lehet oka, hogy O. úr a' macskákat úgy szereti? Itt már másodszer van macskával baja. Talán valami szellemi rokonság?

némelly állítások' hallatára, de bizonyossá tehetek mindenkit, hogy ezen állítások nem történetiek, hanem pusztá mendemondák a' hamisító modorban. Azonban ezen állítások sem fognak soha avval dicsekedhetni, bár undorítóbbak néha a' macska-kigőzölgésnél, hogy ajulást *nekem* okoztanak. En e' hirnöki mendemondákra nem ajulni, hanem nevetni szoktam, ámbár meg kell ismernem, hogy vannak közöttök néha a' legszentebb igazságot is olly vakmerően tapodók, hogy némelly gyenge idegű becsületes embert a' nehézség is kiűthetne a' tőlök való borzadásban.

Említi O. úr, hogy én ezen állítására: *nemzetünk' törvénykönyve nem egyéb történeti adatokból, mit u. m. minden syntaxista felfogni képes, historiai antipathiámban olly zöllet mondtam, minék ut aegri somnia vanae finguntur species*“. Valóban? 'S mit mondtam tehát, mi O. úrnak olly *zöld* volt? Azt, hogy O. úr nevetséges dolgot állít, midőn a' magyar nemzetre nézve a' történettudományt azért tartja fontosabbnak, mert törvénykönyve nem egyéb történeti adatoknál. Hiszem és vallom, hogy a' történettudomány igen fontos tudomány, megengedem, ha kell, hogy nekünk magyaroknak talán másoknál is fontosabb, csupán azt nem tudom és fogom sem elhinni, sem megengedni O. úr' pusztá szavára, hogy azért fontosabb, mert egész törvénykönyvünk nem egyéb történeti adatnál; ezen védok többet mutat mint kellene, többet hogyszem bizonyíthasson. Nincs t. i. nemzet, mellynek törvénykönyve ne volna történeti adat; még sokkal csekélyebb dolgok is mint egy törvény — mellynek mind hozatása ember-, nemzet- és kor-bélyegző, mind későbbi befolyása történeti fontosságú — vagy csekélyebb dolgok mint épen a' törvények' öszvege: egy törvénykönyv, történeti adatok. Ez okból tehát a' történettudomány nem csak nemzetünknek, hanem minden nemzetnek, melly törvényekkel bír, egyképen fontos. Ha ez nem áll, kérem felvilágosíttatni O. úr' *tiszta fogalmait* által, hadd tanuljunk valamit, mert pusztán csak oda vetni, hogy *zöld mondatott*, igen kényelmes módja ugyan a' ezafólnak, de illy bölcseségből sem nem okúlhat senki, sem vele nagy hitelt nem szerez O. úr mindent lenező ítéleti tehetségének.

Felkiált O. úr, hogy az *istenért! a' historiának, criticának, poesisnek, polemianak hagyják békét, ezekre nincs rendeltetésem*. Ha más, bigadtabb eszű és több hitelt érdemlő tudósok fogják nekem tanácsolni, mit most O. úr, akkor majd gondolkodom róla és meglehet elfogadom tanácsait. Jó akaró O. uramtól nem fogadok el semmit: timeo Danaos et dona ferentes. O. úr eljátsza hitelét 's nekem minden, mit állít, tanácsol, mond, csak ellenkezőleg értendőnek és megfordítva látszik igaznak. De ha O. úr őszinteségében biznom lehetne is, tudományában nem bizhatnám. Mert kinek van vagy nincs rendeltetése historiához, annak elitélése olly historicusnak mint O. úr, kinek még a' historia' ábeczejéről, a' történeti adatrol, is olly furesa fogalma látszik lenni, nem tartozik mestersegei közé. Ki legyen jó criticus, azt ismét alig ha fogja valaha O. úr tisztán látni, O. úr, kinek hirnöki critica' csupa koholmányokon alapúlnak és czeljök; ar-

tani akarás, kinek saját kezével írott criticáinál is az egész magyar literatúrában alig van fölületesb és nyomorúbb critica, kinél még a' classicai fölületességű Csatóci is egy pár foknyival jobbak, 's azon fölü, hogy nyomorúk és fölületesek, még elménczkedők is, botnemű elménczségekkel, magánál a' criticusnál sokkal mind tanultabb, mind tisztább szándékú írók' rovására, mi csak felhívás' esetében volna megengedhető. Poetai tehetségeit csak koholmányaiból, és fillentéseiből van szerencsém ismerni O. úrnak; hogy minderről, a' mi poesis, igen vastag fogalmai lehetnek, onnan gyanítom, mert Hirnökében pár év előtt Vörösmartyt a' poesistól *kapáláshoz* utasítá, vagy legalább utasítani engedte, habár most — bűnét megbánva-e, vagy szükségből? — Vörösmarty' némely verseit *jeleseknek* vallja igen szép következetességgel.

Mi a' polemiait illeti, annak nehezen fogok békét hagyni, ámbár ezt talán leginkább tanácslaná O. úr; mert, hogy polemiaim nem egészen siker nélküliek, arra kezzel fogható bizonyítványaim vannak a' Hirnökben. Lehetetlen t. i. annak egészen sikertelen polemianak lenni, melyre O. úr, argumentumok' teljes szegénységében, nem tud egyebet tenni, mint *macskákat, bolhákat és poloskákat* táboroztatni 's azt mondani rá, hogy az *zöld*. Ha semmi más okból nem, maga a' hirnöki Szemle miatt szükség van az én polemiaimra és azok néha kis mulatságra is szolgáltatnak okot. Ezen polemia nélkül nem tudtuk volna meg most is, hogy O. úr' katonái, kikkel, midőn res ad triarios devenit, hadakozni szokott, *nyomorgó és gőzölgő macskákból, műszorgalmas bolhákból és poloskákból* áll, pedig ezt tudni azon fölü, hogy mulattató, még szükséges is: festi a' magyar literatúra' *hirnöki* korát, jellemzi O. urat, ki egykor a' hamisító modor' történeteinek lapjain, mint Százada' egyik érdemes embere fog tűndökleni, ki egyéb találmányain kívül az említett állatokat literatori táborozásokra is első tanítá be és használta.

Különös egyebiránt, hogy O. úr, ki minapában azon akadt meg, hogy én historiai értekezéseket nem írtam, most a' helyett hogy intene és buzdítana azok' írására, azt tanácsolja, hogy hagyjak békét a' historiának. Ki érti ebből, mit akar O. úr? senki, de O. úr ugyan maga sem. Az illyeneket csupán csak abból magyarázhatni meg, hogy *ha az egyik várban haragszanak, a' másikban nem csak nem gondolnak vele*, mint O. úr mondja, hanem annyira mérgeződnek, hogy mérgekben nem képesek még csak következetesen is beszélni.

Figyelemre legméltobbak O. úrnak ezen szavai: *Már rég nem mulattott semmi annyira, mint ezen újabb hánykolódásai* (t. i. az Orosz-bajok) *a' megvesszőzött*) kis historicusnak 's ha csak magamat tekinteném, e' comodiát néhány felvonással még tovább fonnám, de lapjaim' hézaga napról napra szűkül 's olvasóim is könnyen rá unhatnának a' hosszú tréfára, 's így jókor kívánván véget vetni, ezennel bucsút veszek a' drága po-*

*) A' *vesszőzés* a' Hirnökben díszes hajdúi hivatal, melyet jelenleg O. úrnak van szerencséje viselni.

lemicus úrtól, semel pro semper ünnepelesen ki nyilatkozatván, hogy mindent (eventus docebit!) *helyesnek, igaznak, sőt udvariának is tartok 's tartandók, mit Bajza úr e' szempillantig 's jövődre nyomtattatni fog, egyet kivéve, azon vándját t. i. mintha én B. úrtól minden szellemi képességet megtagadnék* stb. Bucsút vesz tehát O. úr tőlem és véget akar vetni feleleléseinek? Majd elvállik, nem lesz-e ez czigány-fogadás mátol holnapig, melly, ha O. úr akarja, vehes, ha nem akarja nem az. Láttunk már több efféle meg nem tartott fogadásokat! — De miért akar véget vetni O. úr? Halljuk magát: mert *lapjai' hézaga napról napra szűkül!* Igen? Tehát O. úr nem igazságot vitáz, hanem lapjai' hézagának betöltése végett! Szép ok éselegendő, hogy az ember egy hírlapot alacson czivódások' piaczává tegyen, hogy mocskolódjék, vagy, a' Hirnök' szavai szerint, irotársait *vesszőzesse!* De továbbá; azért vesz bucsút tőlem, mert u. m. *olvasói könnyen rá unhatnának a' hosszú tréfára.* Csak tréfák tehát O. úr polemizálásai? Valóban igen izletes és mulattató, *társalgási finomsággal* teljes tréfák, mellyeknek tárgyai bolhák, poloskák és macska-gőzölgés! Igen szép tréfák, mellyekben az ember egy hazai intézetet magát és annak tagjait gyalázza! Igen nemes tréfák, mellyekben az ember dolgokat hamisít, embereket gyanúsít és rágalmaz! Bizonyossá tehetem O. urat, hogy még egész Hirnökében nem ejte szót, melly annyira lelkebe hagyta pillantani, mint ezen *tréfa* szó. Ha O. úr, egy fanaticus Roberspierrehez hasonlólag, ki azt mondá: „En selánya vagyok a' szabadságnak!” ezt mondaná: „En tévedhetek, de akaratom tiszta és komoly 's az igazságnak bennem lángoló szeretete miatt kész vagyok vérig harczolni!” ekkor, ha nem javalnók is, megbocsánók O. úr' nemtelen vitáit, miképen az idévítő bocsánatot kért azok' számára, kik nem tudták mit cselekszenek: de tréfából ollyakat írni, mint O. úr, ez olly tett, mellynek az erkölcs' országában nincs neve.

Egyebiránt ne vélje O. úr, hogy olvasói rá unának polemiaira: azok nevetségre méltók inkább mint untatók. Lehetetlen nem kacagni, mi agyrtai szökdeléseket visz végbe O. úr, egyiktárgyról a' másikra, mint iparkodik kisiklani, midőn megszorúl, midőn valami csinen rajta kaptott. Illyenkor egy ügyes bakszökéssel a' legerősebb argumentumra egy *zöld* szót, vagy egy *mirabile dictu*-tvet oda. A' kötélen tánczó két lábú, melly körül ostor suhog, sem tesz mulattatóbb ugrándozásokat. — Azonban vannak olvasók, kik nem csak röhögni, hanem okulni is és igazságokat fejtegetve látni szeretnének 's azok, tudom, igen meg fogják köszönni, ha O. úr sületlen és nemtelen szemlei tréfaival végre egészen felhagy.

Mi engem illet, miattam tréfálhat O. úr világ' végeig; ha azért tréfál, hogy nekem ártson, akkor bizonyossá tehetem, hogy eszközt igen szerencsétlenül választja, mert nem csak nem árt, hanem használ a' becsületesek, az okosak előtt, kiknek én egyedül ohajtom javalását. Azért ha kedve van hozzá, csak folytassa sületlen elménczkedéseit és durva tréfáit; semmi sem bizonyítja jobban O. úr' kétségbeesést rosz ügyei' kivívásában, mint mikor vaskos ötleteit és dorongnemű társalgási finomságát veszi elő

fegyverül. Ki ügye' igazságát érzi, annak nincs szüksége ilyenekre. —

Bajza.

Magyar tudós társaság.

I. Az academiának, 1838ban tartott IXd. nagy gyűlésében kihirdetett történetosztályi jutalomkérésére f. h. 25éig mint határnapig három munka érkezett alulirthoz következő jellegek alatt:

1) „Exutam variant faciem per secula gentes“, *Manilius*.

2) „Nevemet rejtő levél“. —

3) „Quibus artibus parva est respublica, iisdem conservatur“, *Sallustius*. —

II. Az ugyanakkor hirdetett mathematicai jutalomtételre szinte három munka érkezett, illy jelmondatokkal:

1) „Mens hominis rerum et metas et tempora fixit“. —

2) „Égve honért bizton nézzen előre szemünk“, *Kisfaludy Károly*. —

3) „Concordia parvae res crescunt, discordia maximae dilabuntur“. —

III. Az 18³³/₄₀iki dramai jutalomra nyolcz vigjáték küldetett be, u. m.

1) Luczaszek és keresztút, 4 felv. — „Játszva tanitunk“. —

2) Az életuntak, 5 felv. — „Nevetve élj 's kazagva halj meg“. —

3) Rózsa, 3 felv. — „Toldi nem hall már, Harczok gondolatja Mert fejében jár“, *Vörösmarty*.

4) Sardanapál, 3 felv. — „A' szüznél minden tisztá“. —

5) A' nagybátya' jegyese, 3 felv. — „Audendum est; fortes adiuvat ipsa Venus“. —

6) A' szobrász és az epicuraeus, 3 felv. — „Ein kleiner Mann ist auch ein Mann“, *Goethe*. —

7) Korszerű megjatszás, 3 felv. — „Messze még a' hegytető (Csongor és Tünde), De virág a' völgyben is nő“. —

8) A' szerelem czímet győz, 3 felv. — „A' miveltég' vigsága: mosoly“. —

E' munkák a' mai ülésben bemutatván, a' jeligés levelek bontatlanul, az academia' és Schedius Lajos t. tag' pecsétéivel lepecsételve a' levéltárnoknak adattak által őrzés végett, a' kéziratok pedig, névszerint az első és másod rendűek három osztálybeli rendes tagnak, a' drámák a' Xd. nagy gyűlés által választott, öt tagból álló küldöttségnek adattak ki vizsgálás végett. A' száz száz arany jutalmat, úgy netalán a' határozandó másod, harmad 's több mellékjutalmat a' folyó évben tartandó XII. nagy gyűlés fogja oda ítélni. —

IV. A' gr. Andrassy György m. acad. igazg. és tisz. tag által ns Gömör vmegyé' útján 1838ban kitűzött, két rendbeli, u. m. 1) a' magyarországi Duna' áradásai történetét, 's 2) Budapestnek további árvizek ellen miképeni megóvását tárgyozó jutalomkérdésekre, f. é. martius' 4ig, mint zárnapig az academia' titoknoki hivatalához hat pályamunka érkezett, mellyek közül az első kérdésre csak a' 4d. számú felel, 's az is csak annak egyik legkisebb részere; a' többi a' másodikra szorítkozik. A' pályairatok, jeligeik szerint így következnek:

1) „Regeln nach den Gesetzen der Natur“. Német nyelven írva. —

2) „A' sziv' nyugalma és boldogsága kihat a' tagokra. — 'S a' haza' szive Budapest“. Magyar nyelven. —

3) „Der Mensch sinnt aus, was er thun wolle: aber der Herr giebt den Fortgang“. Spr. Sal. C. XVI. V. g. Német nyelven. —

4) „Víz tűz jó két legény a' háznál, de roz két mester“. Magyar nyelven. —

5) „Auxilia humilia firma consensus facit“. *Publ. Syr.* Magyar nyelven. —

6) „Zárgé“ Német nyelven.

Az első szám alatti irat mellett pecsétés jelígés levél nem érkezvén, az illető szerző annak alulirthoz pótlólag beküldésére ezenmel felszólítatik. —

A' jutalomtevő' ohajtásához képest a' titoknoki hivatal által ns Gömör és Pest vármegyék, úgy sz. kir. Buda és Pest városok' hatóságai felkértek, hogy három három tagot a' pályairatok átvizsgálására rendeljenek. Ezekhez az academia, a' maga részéről Györy Sándor, Vásárhelyi Pál rendes. es Gáty István lev. tagjait csatlotta, kikkel a' pályamunkák a' mai ülés' rendelkezéséből azonnal közöltetnek; az eredményről a' maga idejében fogván tudósítani a' közönség.

Költ Pesten, a' m. tudós társaság' kis gyűléséből martius' 26. 1840.

D. Schedel Ferencz, titoknok.

Literaturai mozgalmak.

— Budán, a' m. kir. egyetem' betűivel, Heckenast Gusztáv' költségein megjelent: *Budapesti szemle* 1840. Első kötet. nSr. 267 l. Erős velinen, számos bibliographiai 's egyéb mellékletekkel, némelly angol reviewk' módjára fűzve; előfizetési ára négy, meg ez év lefolyása előtt megjelenendő kötetnek tíz forint ezüst pénzbe. — A' jelen kötet tartalma: 1. *Trefort Agoston*: az anyagi érdekekről; 2. *Lukács Moritz*: álomjárás és állati magnetismus; 3. *b. Eötvös József*: Szegénység Irlandban; 4. *Schedel Ferencz*: Az írói tulajdonról; 5. *Szalay László*: Codificatio; 6. Ertesítő. — Minél előbb visszatérünk e' kötet' ismertetéséhez, addig is a' tudomány-alapu, 's gyakorlati célzásával fontos vállalatra figyelmessé tevéen olvasóinkat.

Sopronban özv. Kulcsár Katalin' bet: *Soproni estvek*. Literaturai egyveleg. Kiadja *Kis János*, m. t. t. rendes tag. Második füzet. nSr. (4 és) 252 l. Velinen 1 ft 30, nyomt. pap. 1 ft ep. (kaphato Pesten Heckenast, Hartleben, ifj. Kilián és Müller, Bécsben Gerold, Pozsony és Sopronban Wiggand könyvárosoknál).

Debreczenben, Tóth Lajos által nyomtatva: *Utazás a' felső-austriai sókamrai uradalom, Salzburg, Tyrol és Bajorhonban*. 8r. 272 lap. (A' munka' szerzője, ki egyébiránt sem a' czímen, sem az előszó után magát meg nem nevezi, *Kovács László* Debreczenben: mutatja azt a' müncheni feynyítő dologházat leíró cikkely, melly tavál a' Tudománytárban jelent meg).

Nyomatik Budán a' magyar kir. egyetem' betűivel.